

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

https://doi.org/10.31516/2410-5325.083.03*

УДК 785.12.071.1(474.3)Юрьян:78.03(477.54-25)“18/19”(045)

КАПЕЛЬМЕЙСТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ Ю. ЮРЬЯНА В МУЗИЧНОМУ ЖИТТІ ХАРКОВА МЕЖІ ХІХ–ХХ СТ.

Ю. І. Лошков

Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна
uiloshkov@ukr.net

Yu. I. Loshkov

Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-0621-2808>

Ю. І. Лошков. Капельмейстерська діяльність Ю. Юрьяна в музичному житті Харкова межі ХІХ–ХХ ст.

З'ясовано специфіку та роль капельмейстерської діяльності Ю. Юрьяна в музичному житті Харкова межі ХІХ–ХХ ст. Введено до наукового обігу мистецтвознавства маловідомі, раніше не оприлюднені факти з музичної історії Харкова, що висвітлюють специфіку професійної самореалізації Ю. Юрьяна як одного з adeptів академічного музичного мистецтва в межах реалізації капельмейстерської діяльності. З'ясовано, що капельмейстерська діяльність здійснювалася Ю. Юрьяном у Харкові протягом 1890–1906 рр. як прагнення до професійної самореалізації. Вплив капельмейстерської діяльності Ю. Юрьяна простежується в контексті: поширення музичного професіоналізму в аматорському середовищі Харкова, застосування в ХМУ як різновиду виконавської практики духового оркестру, успішного продовження традиції літніх симфонічних концертів у місті як мистецького явища.

Ключові слова: академічне музичне мистецтво, музичне виконавство, інструментальне виконавство, духовий оркестр, симфонічний оркестр, капельмейстерська діяльність, Харків, професіоналізм, аматорство, репертуар.

Yu. Loshkov. Kapellmeister's activity of J. Jurjāns in musical life of Kharkiv at the turn of the XIX and XX centuries

The purpose of the article is to clarify the specifics and role of J. Jurjāns' kapellmeister's activity in the musical life of Kharkiv at the turn of the XIX and XX centuries.

The methodology of the research is based on a combination of historical, systematic and art-historical approaches, empirical and comparative methods of analysis, the application of which ensures the determination of the specifics and role of the kapellmeister's activity of J. Jurjāns in the musical life of Kharkiv at the turn of the XIX and XX centuries.

The scientific novelty lies in the introduction into the scientific circulation of art history of little-known, previously undisclosed facts from the musical history of Kharkiv, which highlight the specifics of J. Jurjāns' professional self-realization as one of the adepts of academic musical art within the framework of his kapellmeister's activity.

Conclusions. In the course of the research, it was found out that J. Jurjāns' carried out his kapellmeister's activities in Kharkiv from 1890 to 1906 striving for professional self-realization. Having started this path by working with an amateur children's wind orchestra, the musician then professionalized to lead the wind orchestra of the students of KhMU; the next step was to work out the specifics of leading a symphony orchestra, first with an amateur team and, finally, with a daily practicing orchestra of professional musicians. The specified professionalization was carried out in the context of J. Jurjāns' development of the kapellmeister's functions: organizational (selection of talented children, then professional musicians, to the orchestra, solving issues of the rehearsal process and concert practice), pedagogical (preparing children to play in the orchestra), educational (instilling a culture of learning highly artistic repertoire based on the ideological foundations of academic music), repertoire creator (implementation of repertoire policy based on public reproduction of academic music),

performing and conducting (direct management of the process of music reproduction during concert performances). The influence of J. Jurijāns' kapellmeister's activity can be traced in the context: the spread of musical professionalism in the amateur environment of Kharkiv, its use in KhMU as a type of performance practice of the wind orchestra, the successful continuation of the tradition of summer symphony concerts in the city as an artistic phenomenon.

Keywords: *academic musical art, musical performance, instrumental performance, wind orchestra, symphony orchestra, kapellmeister's activity, Kharkiv, professionalism, amateurism, repertoire.*

Постановка проблеми. Українсько-європейські зв'язки в музичному Харкові актуалізуються з кінця XVIII ст., що виявилось в запрошенні кваліфікованих педагогів з Європи в місцеві освітні заклади. З 1870-х рр. цей процес набув якісних змін, зумовлених діяльністю першого професійного музичного освітнього закладу на чолі з відомим митцем І. І. Слатіним, політика якого в підборі педагогічних кадрів базувалася на критеріях професіоналізму, що зумовило залучення до фахової підготовки молодих харківських музикантів, вітчизняних, європейських талановитих освічених митців. У різні роки в харківському музичному освітньому закладі працювали представник німецької музичної культури Г. А. Гек, вихованець Амстердамської консерваторії К. Ф. Брінкбок, випускник Празької консерваторії Ф. В. Кучера, видатний італійський музикант Ф. Бугамеллі, латиські професійні музиканти, брати А. А. та Ю. А. Юр'яни. Діяльність цих митців, як і вітчизняних педагогів музичного освітнього закладу, не обмежувалася лише викладанням; вони посідали провідні місця в музичному житті міста, проявляючи себе у виконавській практиці, організації мистецьких проєктів, різноманітних музичних колективів як професійних, так і аматорських. Вивчення здобутків таких митців сприяє осмисленню ролі особистості в культуротворчих процесах та специфіки українсько-європейської комунікації межі XIX–XX ст. У цьому контексті актуальною є розвідка специфіки професійної самореалізації Ю. Юр'яна в Харкові протягом понад 20 років, у якій важливе місце посідало керівництво оркестровими колективами, що сприятиме як

оптимізації творчого портрету латиського митця, так і осмисленню контактів між представниками європейської та вітчизняної культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Увагу дослідників привертала передусім діяльність старшого з братів — Андреаса, або Андрія Андрійовича Юр'яна (1856–1922). Так, у 1955 р. в Ризі вийшла друком монографія О. Гравітіса, де композиторська, виконавська та організаційна діяльність А. Юр'яна розглядається в контексті становлення професійного музичного мистецтва Латвії та побіжно згадуються інші представники сімейної династії. Відзначаючи роль А. Юр'яна в становленні виконавства на мідних духових інструментах у Харкові, І. Якустіді лише згадував імена його братів — Юрія, Паула і Петера (Якустиди, 1992, с. 182–197). Ім'я Юріса або Юрія Андрійовича Юр'яна (1861–1940), як одного з представників духового музичного мистецтва України кінця XIX — початку XX ст., згадується у фундаментальній праці вітчизняного науковця В. Богданова (Богданов, 2012, с. 36, 100). Нарешті, автор дисертаційного дослідження, присвяченого духовому виконавству Харкова XVIII — початку XX ст., О. Овчар приділив увагу професійній характеристиці Ю. Юр'яна, зупинившись передусім на окресленні виконавської та педагогічної діяльності митця в період його роботи в Харківському музичному училищі (надалі — ХМУ) (Овчар, 2016, с. 96–100).

Важливим інформаційним джерелом щодо осмислення специфіки капельмейстерської діяльності латиського музиканта в Харкові стали публікації в тогочасній місцевій пресі, які тією чи іншою мірою сприяють вирішенню проблеми.

Мета статті — з'ясувати специфіку та роль капельмейстерської діяльності Ю. Юр'яна в музичному житті Харкова межі XIX–XX ст. **Об'єктом дослідження** є музична культура Харкова останніх десятиліть XIX — початку XX ст., **предметом** — специфіка капельмейстерської діяльності Ю. Юр'яна.

Виклад основного матеріалу дослідження. За рекомендацією старшого брата, Ю. Юр'ян як вихованець Петербурзької консерваторії в 1885 р. був запрошений до ХМУ на посаду викладача мідних духових інструментів (валторна,

корнет, труба, тромбон). Про рівень володіння інструментом свідчить запрошення Ю. Юр'яна після закінчення консерваторії в 1883 р. на місце 1-ї валторни в оркестрі Петербурзького імператорського оперного театру. Утім, честолюбні прагнення до публічної самореалізації як соліста зумовили відмову молодого музиканта від престижної посади в оркестрі та зосередженість Ю. Юр'яна на концертних виступах у містах Прибалтики (Наука, Литература и Искусство, 1888). У Харкові центральне місце в професійній самореалізації латиського музиканта посідали педагогічна діяльність та виконавська практика як валторніста — соліста і ансамбіста. У сфері музичної педагогіки Ю. Юр'ян не обмежувався навчанням гри лише на мідних духових інструментах. Так, в останні роки XIX ст. музикант займався навчанням гри на цитрі (Реклама, 1898; Реклама, 1899) — струнному інструменті, доволі популярному на той час у побутовому музикуванні. У професійній практиці митця траплялись випадки участі в академічних концертних заходах, на яких він грав на органі (Овчар, 2016, с. 100).

Володіння грою на різних музичних інструментах було традиційним для поширеної на той час в оркестровій практиці т. зв. капельмейстерської діяльності, специфіку якої опановували вихованці класів духових інструментів — майбутні оркестранти та керівники військових оркестрів. Однією з основних компетентностей капельмейстера була здатність організувати та керувати музичним колективом (Loshkov, 2019, р. 44–66), із чим, принаймні, у процесі спостереження за тогочасною оркестровою практикою як можливою сферою подальшої професійної самореалізації, стикався Ю. Юр'ян. Зокрема, молодий музикант з 1889 р. активно співпрацював із симфонічним оркестром Харківського університету як соліст-валторніст (Сад Коммерческого клуба, 1906). У зв'язку з необхідністю якісної підготовки до публічної репрезентації п'єс з акомпанементом оркестру, Ю. Юр'ян відвідував репетиції музичного колективу, основу якого становили студенти-аматори. Відсутність у таких оркестрантів навичок, яких набувають майбутні професійні музиканти в процесі здобуття освіти (техніка гри на інструменті, досвід

колективного музикування тощо), зумовлювала виконання керівником оркестру — колегою Ю. Юр'яна по ХМУ, віолончелістом А. фон Гленом — відповідних капельмейстерських функцій. Цілком ймовірно, що під час репетицій Ю. Юр'ян допомагав керівникові досягати якісного засвоєння оркестрових партій виконавцями на духових інструментах. До того ж, брак «духовиків» серед студентів-аматорів потребував запрошення музикантів театральних оркестрів, що передбачало матеріальні витрати. Логічно припустити, що А. фон Глен, який керував студентським оркестром на альтруїстичних засадах, залучав Ю. Юр'яна до виконання оркестрових партій.

Отже, співпраця з оркестром Харківського університету сприяла осмисленню молодим музикантом специфіки роботи з аматорським колективом. Незабаром Ю. Юр'ян застосовував свої знання та досвід як керівник духового оркестру при Олександрівському притулку для хлопчиків. Кореспондент місцевої газети писав, що за ініціативи голови Харківського благодійного товариства, на утриманні якого перебував притулок, з березня 1889 р. розпочалося навчання вихованців гри на духових інструментах, яке здійснював запрошений капельмейстер одного з військових підрозділів, що розташовувався в Харкові, Крауппе, та був придбаний комплект оркестрових інструментів. У серпні того року колектив складався з 24 хлопчиків та «струнко виконував багато п'єс» (Ученический оркестр музыки, 1889).

Утім, Крауппе припинив співпрацю з притулком і оркестр певний час не функціонував, поки в листопаді 1889 р. його не очолив Ю. Юр'ян. Харківська преса з ентузіазмом відгукнулася на відновлення діяльності дитячого оркестру, убачаючи в цьому перспективи для вихованців притулку в подальшій соціалізації, зокрема на військовій службі (Местная хроника, 1890, Жовтень). Майже рік Ю. Юр'ян займався формуванням виконавського колективу, здійснюючи весь обсяг капельмейстерських функцій (Loshkov, 2019, р. 44–66): відбирав талановитих хлопчиків, займався їх музичною підготовкою. Рецензент писав, що вихованці отримували «корисні відомості, як теоретичні, так і практичні» (Местная хроника, 1890, Жовтень), тобто

керівник не лише навчав дітей грати на музичних інструментах, а й викладав нотну грамоту, елементарну теорію музики, що було нетиповим для колективного музикування в загальноосвітніх закладах того часу (Богданов, 2012, с. 36). Матеріалом, на якому напружувалися навички оркестрової гри, були твори К. М. Вебера, Ф. Шуберта, Р. Вагнера, Ф. Зуппе, які, «за відгукми фахівців, виконувалися вельми непогано» (Местная хроника, 1890, Жовтень), що свідчить про виховання Ю. Юрьяном в оркестрантів виконавської культури в контексті опанування високохудожнього академічного репертуару.

Звичайно, як керівник оркестру, Ю. Юрьян здійснював диригентську функцію. До речі, харківська преса стверджувала, що музикант мав диригентську практику, якої він набув під час виступів з оркестрами в латвійських містах (Театр и музыка, 1906, Березень). Перший публічний виступ дитячого духового оркестру під керівництвом Ю. Юрьяна відбувся у вересні 1890 р. під час урочистого заходу в Олександрівському притулку, коли у виконанні колективу прозвучали декілька п'єс, зокрема марші Ф. Шуберта та Р. Вагнера з опери «Тангейзер». Рецензент відзначав, що «кращого виконання від дітей не можна й бажати», та висловлював подив щодо блискучих результатів, досягнутих керівником за короткий термін (Местная хроника, 1890, Вересень).

17.10.1890 р. духовий оркестр Олександрівського притулку виступив із сольним концертом на одному з найпрестижніших концертних майданчиків Харкова — у залі Комерційного клубу. Програму виступу склали оркестрові твори М. Глінки, К. М. Вебера, Ф. Шуберта, Р. Вагнера, М. Бруха, Ф. Зуппе. Рецензент відзначав, що заявлена в афіші «витончена й складна програма» викликала упереджене ставлення до дитячого колективу, що існував лише рік, утім вже після перших номерів «сумніви перетворилися в повне захоплення». Таке враження автор обґрунтував як якість відтворення музики («технічно чисто, з необхідними відтінками», ясність виконання басами швидких фігурацій, м'який тон мідних духових інструментів), так і виразністю гри. Рівень виконавської майстерності оркестру

критик зумовлював професіоналізмом («витонченим знанням справи») та старанністю молодого керівника колективу, який, співпрацюючи з притулком безоплатно, займався з хлопчиками навіть у канікулярний час (Театр и музыка, 1890, Жовтень).

Попри те, що колективне інструментальне музикування доволі успішно культивувалося в закладах освіти Харкова з початку XIX ст., приклад духового оркестру в Олександрівському притулку був винятковим за якісними чинниками. Це підкреслював критик, висловлюючи побажання, щоби дитячий оркестр Ю. Юрьяна став взірцем для музичних колективів інших освітніх закладів (Театр и музыка, 1890, Жовтень). Із цією метою концерт духового оркестру був повторений 04.11.1890 р. «спеціально для місцевої учнівської молоді» (Местная хроника, 1890, Листопад).

Увагу харківської музичної критики привернули виступи духового оркестру Олександрівському притулку на початку 1892 р., коли в Харківському оперному театрі відбулися два концерти колективу (11.01 та 02.03). За час після публічних виступів оркестру восени 1890 р. Ю. Юрьян покращив виконавський рівень колективу, завдяки збереженню персонального складу оркестрантів. В анонсі концертів зазначалося, що виконавцями музичного колективу є хлопчики 11–15 років, які навчаються музиці два роки (Театр и музыка, 1892, Березень, 2). Це водночас сприяло суттєвому оновленню репертуару, перекладення якого для духового оркестру здійснив Ю. Юрьян (Театр и музыка, 1892, Січень).

Як і в 1890 р., в обох концертах прозвучала одна програма, два відділення якої складали увертюра «Егмонт» Л. Бетховена, Фантазія та Фінал з опери «Життя за царя» М. Глінки, балада «Лісовий цар» Ф. Шуберта, Весільний марш з музики до комедії В. Шекспіра «Сон в літню ніч» Ф. Мендельсона, «Goveadov et Andalouse» із сюїти «Костюмований бал» А. Рубінштейна, Великий войовничий марш і бойовий гімн з опери «Рієнці» Р. Вагнера та Гімн до співочого свята А. Юрьяна (Театр и музыка, 1892, Січень); останні два твори виконувалися в Харкові вперше (Театр и музыка, 1892, Березень, 2).

І ці концерти отримали схвальні відгуки харківської преси. Наголошуючи на «величезних успіхах» дитячого оркестру за два роки діяльності під керівництвом Ю. Юр'яна, критик обґрунтовував своє твердження тим, що виконання складної музики Л. Бетховена, Ф. Шуберта та Р. Вагнера було «не тільки струнким, а навіть, витонченим» (Театр и музыка, 1892, Березень, 6). Якщо в 1890 р. автор рецензії писав, що дитячий колектив Олександрівського притулку грає не гірше ніж кращі провінційні військові оркестри (Театр и музыка, 1890, Жовтень), то в 1892 р. стверджувалося: «за чистотою строю (особливо у верхньому регістрі кларнетів), м'якості спільного звучання та музикальності виконання, він стоїть вище звичайних військових оркестрів» (Театр и музыка, 1892, Березень, 6).

Наступною появою перед харківською публікою була участь духового оркестру притулку в березні 1896 р. в духовному концерті, який традиційно відбувався в Євангелічно-лютеранській церкві Харкова. Організаторами цих заходів були брати А. та Ю. Юр'яни, які постійно піклувалися про художній рівень концертів, запрошуючи для участі в них провідних музикантів. Так, у духовному концерті 03.03.1896 р. брали участь випускник Петербурзької консерваторії, органіст Іозуус, викладачі ХМУ баритон М. Тихонов та віолончеліст С. Глазер, валторністи А. і Ю. Юр'яни (Театр и музыка, 1896, Березень, 2). У цьому заході, присвяченому виключно духовно-інструментальній музиці, взяв участь дитячий колектив Олександрівського притулку (32 музиканти), «вельми задовільно» виконавши перекладені для духового оркестру А. і Ю. Юр'янами хорали лютеранського богослужіння “Wachet auf” та “Eine feste Burg” (Театр и музыка, 1896, Березень, 6).

Вочевидь, керівництво духовим оркестром Олександрівського притулку на безоплатній основі не давало можливості Ю. Юр'яну постійно приділяти необхідну увагу для роботи з дітьми, основна професійна діяльність якого була пов'язана з викладанням в ХМУ та активною виконавською практикою. Несприятливим було й те, що оренда концертних зал у місті для виступів також вимагала вкладання коштів, які не могли надаватися притулком, оскільки той існував за

рахунок благодійності. До речі, усі концерти дитячого аматорського колективу на міській сцені були благодійними, а зібрані кошти спрямовувалися на функціонування притулку (Местная хроника, 1890, Жовтень). Тому виступи оркестру обмежувалися, здебільшого, участю в заходах, що відбувалися безпосередньо в притулку. Наприклад, на початку січня 1895 р. оркестр грав на новорічні свята (Елка в Александровском приюте, 1895, Січень), а наприкінці березня наступного року — під час виставки учнівських робіт закладів Харківського благодійного товариства (Театр и музыка, 1896, Березень, 6).

Ймовірно, не всі концертні виступи дитячого аматорського колективу фіксувалися харківською пресою. Так, у 1896 р. в харківському музичному магазині В. Гергарда продавався створений Ю. Юр'яном «Ювілейний марш з нагоди п'ятдесятиріччя Харківського благодійного товариства (1843–1893)», що опосередковано свідчить про виконання цього твору духовим оркестром у ювілейних заходах організації, під егідою якої функціонував Олександрівський притулок. У повідомленні наголошувалося, що весь виторг від продажу маршу, виданого за рахунок благодійного товариства, буде спрямований на користь притулку (Театр и музыка, 1896, Грудень).

Капельмейстерські успіхи Ю. Юр'яна з дитячим аматорським колективом сприяли формуванню його професійного авторитету як керівника оркестру: у 1896 р. під час урочистостей до 25-річчя ХМУ виступив духовий оркестр учнів училища під орудою Ю. Юр'яна, виконавши написаний до ювілею керівником музичний твір «Привітання» (Юбилей музыкального училища, 1896). Тобто тривала практика керівництва оркестром певного інструментального складу стала стимулом якісного розширення сфери самореалізації Ю. Юр'яна, зокрема у виконанні капельмейстерської функції творця репертуару, що виявилось у створенні власних оркестрових творів. Так, у 1898 р. в Харкові відбулося шкільне свято деревонасадження, ініційоване органами державної влади, що зумовило його активне висвітлення в пресі. Під час святкування виступив хор учнів харківських шкіл з об'єднаним оркестром вихованців повітового училища та

Олександрівського дитячого притулку, виконавши гімн, музику якого написав Ю. Юрьян (Праздник древонасаждения, 1898).

До керівництва аматорськими музичними колективами Ю. Юрьян повернувся в 1905 р., очоливши симфонічний оркестр при Товаристві допомоги нужденним учням Харківської 3-ї гімназії. У березні того року преса зазначала: «Бажаючи допомогти Товариству, всю нелегку працю з організації та підготовки цього оркестру люб'язно взяв на себе старший викладач Харківського музичного училища Ю. А. Юрьян, завдяки досвідченому і вмілому керівництву якого оркестр являє собою струнке ціле та в змозі виконувати навіть такі складні твори, як, наприклад, симфонічні частини з опер Вагнера». До складу колективу, який налічував понад 50 осіб, увійшли вихованці різних років та педагоги цього освітнього закладу (Театр и музыка, 1905, Березень). 30.03.1905 р. новостворений оркестр взяв участь у концерті на користь бідних учнів 3-ї гімназії (Реклама, 1905). З тією ж метою Ю. Юрьян влаштував концерт аматорського колективу в харківському залі дворянського зібрання через рік — 16.03.1906 р. (Театр и музыка, 1906, Березень, 8).

Майже 15-річна практика керівництва духовими оркестрами в поєднанні з досвідом гри в колективах із симфонічним інструментальним складом (Овчар, 2016, с. 96)¹ стали чинниками розширення професійної самореалізації митця. Улітку 1906 р. Ю. Юрьян, як авторитетний у Харкові капельмейстер, очолив літні симфонічні концерти в саду Комерційного клубу, започатковані за кілька років до того Ф. Кучерою. Здійснивши значний обсяг організаційної діяльності, Ю. Юрьян забезпечив високопрофесійний склад оркестрантів (Театр и музыка, 1906, Квітень). Щоденні виступи симфонічного оркестру розподілялися за тематикою: по вівторках — вечори солістів, четвергах — симфонічні концерти, суботах — вечори вальсів і опереток, неділях — дитячі симфонічні ранки та великі святкові концерти ввечері (Сад Коммерческого клуба, 1906). Діяльність Ю. Юрьяна як керівника літніх

симфонічних концертів 1906 р. у мистецькому аспекті була позитивно оцінена харківською музичною критикою (Театр и музыка, 1906, Вересень).

Висновки. Отже, капельмейстерська діяльність здійснювалася Ю. Юрьяном в Харкові протягом 1890–1906 рр. у контексті прагнення до професійної самореалізації. Розпочавши цей шлях роботою з аматорським дитячим духовим оркестром, музикант, осмислюючи набутий досвід, вийшов на рівень керівництва духовим оркестром учнів ХМУ; наступним кроком стала самореалізація митця в ролі керівника симфонічного оркестру, спочатку з аматорським колективом і, нарешті, з оркестром професійних музикантів, який щоденно практикувався. Означена професіоналізація здійснювалася в контексті опрацювання Ю. Юрьяном капельмейстерських функцій: організаційної (відбір талановитих дітей, потім професійних музикантів, до складу оркестру, вирішення питань репетиційного процесу та концертної практики), педагогічної (підготовка дітей до гри в оркестрі), виховної (прищеплення культури опрацювання високохудожнього репертуару на ідейних основах академічної музики), творця репертуару (здійснення репертуарної політики на базі публічного відтворення академічної музики), виконавсько-диригентської (безпосереднє керівництво процесом відтворення музики під час концертних виступів). Вплив капельмейстерської діяльності Ю. Юрьяна простежується в контексті: поширення музичного професіоналізму в аматорському середовищі Харкова, застосування в ХМУ як різновиду виконавської практики духового оркестру, успішного продовження традиції літніх симфонічних концертів у місті як мистецького явища.

Подальше вивчення професійних аспектів діяльності провідних музикантів, які функціонували на теренах України у XIX–XX ст., сприятиме осмисленню мистецької практики, яка формувала специфіку національної музичної культури.

¹ У 1892 р. Ю. Юрьян залучався до складу оркестру Харківської опери (Итоги, 1892, 25.02).

Список посилань

- Богданов, В. (2012). *Історія духового музичного мистецтва України: від найдавніших часів до початку ХХ ст.* (Т. 2). Основа.
- Елка в Александровском приюте. (1895, Січень, 10). *Южный край*.
- Итоги русской оперы в Харькове за последний сезон. (1892, Лютий, 25). *Южный край*.
- Местная хроника. (1890, Вересень, 10). *Южный край*.
- Местная хроника. (1890, Жовтень, 17). *Южный край*.
- Местная хроника. (1890, Листопад, 3). *Южный край*.
- Наука, Литература и Искусство. (1888, Листопад, 11). *Харьковские губернские ведомости*.
- Овчар, О. П. (2016). *Духове виконавство у Харкові XVIII — початку ХХ століття: етапи еволюції* [Дисертація кандидата, ХНУМ ім. І. П. Котляревського]. Аладдин — Принт.
- Праздник древонасаждения. (1898, Лютий, 3). *Южный край*.
- Реклама. (1898, Серпень, 26). *Южный край*.
- Реклама. (1899, Серпень, 19). *Южный край*.
- Реклама. (1905, Березень, 30). *Южный край*.
- Сад Коммерческого клуба. (1906, Апрель, 26). *Южный край*.
- Театр и музыка. (1889, Березень, 6). *Южный край*.
- Театр и музыка. (1890, Жовтень, 21). *Южный край*.
- Театр и музыка. (1892, Січень, 4). *Южный край*.
- Театр и музыка. (1892, Березень, 2). *Южный край*.
- Театр и музыка. (1892, Березень, 6). *Южный край*.
- Театр и музыка. (1896, Березень, 2). *Южный край*.
- Театр и музыка. (1896, Березень, 6). *Южный край*.
- Театр и музыка. (1896, Грудень, 8). *Южный край*.
- Театр и музыка. (1905, Березень, 24). *Южный край*.
- Театр и музыка. (1906, Березень, 8). *Южный край*.
- Театр и музыка. (1906, Квітень, 10). *Южный край*.
- Театр и музыка. (1906, Вересень, 2). *Южный край*.
- Ученический оркестр музыки. (1889, Серпень, 12). *Харьковские губернские ведомости*.
- Юбилей музыкального училища. (1896, Листопад, 4). *Южный край*.
- Якустиди, И. (1992). Кафедра духовых и ударных инструментов. В *Харьковский институт искусств: 1917–1992*. (с. 182–197).
- Loshkov, Yu. (2019). System signs of a kapellmeister's activity. *The issues of culture and arts in the interpretation of modern humanities knowledge*. Liha-Pres.

References

- Bogdanov, V. (2012). *History of brass music art of Ukraine: from ancient times to the beginning of the twentieth century* (Vol. 2). Osнова. [In Ukrainian].
- Christmas tree at the Alexander shelter. (1895, January 10). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Results of the Russian opera in Kharkov for the last season. (1892, February 25). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Local chronicle. (1890, September 10). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Local Chronicle. (1890, October 17). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Local Chronicle. (1890, November 3). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Science, Literature and Art. (1888, November 11). *Kharkovskie gubernskie vedomosti*. [In Russian].
- Ovchar, O. P. (2016). *Spiritual performance in Kharkiv in the XVIII - early XX centuries: stages of evolution* [Candidate's dissertation, KhNUM named after I. P. Kotlyarevsky]. Aladdin — Print. [In Ukrainian].
- A celebration of arboriculture. *Yuzhny krai*. (1898, February 22). [In Russian].
- Advertisement. (1898, August 26). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Advertisement. (1899, August 19). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Advertisement. (1905, March 30). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- The garden of the Commercial Club. (1906, April 26). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Theater and music. (1889, March 6). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Theater and music. (1890, October 21). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Theater and music. (1892, January 4). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Theater and music. (1892, March 2). *Yuzhny krai*. [In Russian].

- Theater and music. (1892, March 6). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Theater and music. (1896, March 2). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Theater and music. (1896, March 6). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Theater and music. (1896, December 8). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Theater and music. (1905, March 24). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Theater and music. (1906, March 8). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Theater and music. (1906, April 10). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Theater and music. (1906, September 2). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Pupil orchestra of music. (1889, August 12). *Kharkovskie gubernskie vedomosti*. [In Russian].
- Jubilee of the musical school. (1896, November 4). *Yuzhny krai*. [In Russian].
- Yakustidi, I. (1992). Department of wind and percussion instruments. In *Kharkov institute of arts: 1917–1992*. (p. 182–197). [In Russian].
- Loshkov, Yu. (2019). System signs of a kapellmeister's activity. *The issues of culture and arts in the interpretation of modern humanities knowledge*. Liha-Pres. [In English].

Надійшла до редколегії 20.12.2023

Ю. І. Лошков

доктор мистецтвознавства, професор, кафедра народних інструментів, Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна

Yu. I. Loshkov

Doctor of Art criticism (dr hab.), Professor of the Department of Folk Instruments, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine